

MEHNAT KONSEPTINING LINGVOMADANIY MODELLARINI QIYOSIY O'RGANISH (Qoraqalpoq va ingliz tillari misolida)

A.Kutlimuratova
QDU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola qoraqalpoq paremiologik diskursida “labour/mehnat” konseptining lingvomadaniy mohiyatini ochib beradi. Mehnat konsepti qoraqalpoq va ingliz xalqlarining qadriyatlar tizimida va turkiy xalqlar mentalitetida qanday aks etishini ko‘rsatish maqsadida maqollar semantik-motivatsion, konseptual, aksiologik hamda kognitiv nuqtayi nazardan tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: paremiologiya, lingvomadaniyat, konsept, mehnat, kognitiv lingvistika, turkiy paremiologiya.

Abstract. This article reveals the linguocultural essence of the concept “labour/mehnat” in Karakalpak paremiological discourse. In order to show how the concept of labor is reflected in the value system of the Karakalpak and English people’s and the mentality of the Turkic peoples, proverbs were analyzed from semantic-motivational, conceptual, axiological, and cognitive points of view.

Keywords: paremiology, linguoculture, concept, labor, cognitive linguistics, Turkic paremiology.

Til va madaniyat o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlar tizimi va mental an‘analari til birliklari, xususan, maqollarda o‘zining eng ixcham va eng to‘yingan ifodasini topadi. Paremiologik birliklar xalqning ma‘naviy tajribasi va dunyoqarashini kodlovchi semantik-madaniy indikatorlar sifatida tilshunoslikda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

“Mehnat/labour” konsepti turkiy madaniy makonda markaziy birliklardan bo‘lib, u faqat iqtisodiy faoliyat emas, balki etik, estetik, sotsial va ruhiy qadriyatlarning jamlanmasi sifatida milliy konseptosferada alohida o‘rin egallaydi [3].

Mazkur maqolada mehnat konseptining lingvomadaniy mazmun qatlamlari, qoraqalpoq maqollaridagi aksiologik yo‘nalish, ingliz tili paremiologik tizimida konseptning o‘xshash va farqli jihatlari, mehnat konseptining kognitiv modeli ilmiy asosda yoritiladi.

Xususan, mehnat va intellektga oid maqollar: *Eñ gózzallıq aqıl menen miynette, Solar ǵana jetkeredi ziynetke; God sells knowledge for labour – honour for risk; You can’t make omelette without breaking eggs.* Qoraqalpoq xalq maqolida mehnat bilan aql aniq go‘zallik va qadriyat manbai ekanligini aytib o‘tgan. Ingliz maqollari e‘sa G‘arb pragmatizmini aks ettiradi: mehnat va bilim - kelishuv, har qanday natija esa kuch va qurbonlikni talab qiladi.

Mehnat va ijtimoiy maqomga oid: *Erdiñ dañqın eñbek shıǵaradı; No man can serve two masters.* Qoraqalpoq madaniyatida mehnat hurmat va ehtirom manbai sifatida qaraladi. Ingliz madaniyatida esa, tanlov g'oyasiga e'tibor qaratiladi, bir vaqtning o'zida ikki tomonda ishlash mumkin emasligi anglashiladi.

Mehnat va g'amxo'rlik: *Miyнет-bilseñ ekinshi anañ, Jel tiygizbes bolar panañ.* Qoraqalpoq madaniyatida mehnatga faqat burch emas, balki barqarorlikni ta'minlaydigan himoya mexanizmi sifatida qaraladi [6]. Ingliz tilida esa bu tushuncha kamroq ifodalangan - uning himoya funksiyasiga emas, balki mehnat natijasiga ko'proq e'tibor beriladi.

Mehnat va tashqi ko'rinish: *Adam miyneti menen sulıw; Handsome is as handsome does.* Qoraqalpoq xalq maqolida insonning go'zalligi uning mehnati bilan belgilanadi. Ingliz maqolida esa insonni aniq go'zal qiladigan harakatlarga urg'u beriladi.

Shunday qilib, qoraqalpoq madaniyati mehnatga baxt, himoya, aql va go'zallik manbai sifatida qaraydi. Ingliz madaniyati esa mehnatni qurbonlik, tanlov va intizomni talab qiluvchi maqsadlarga erishish vositasi sifatida qabul qiladi. Madaniy ma'nolar teranligini saqlab qolish uchun tarjimada bu farqni hisobga olish kerak.

Shu bilan birga, odam miyasining faoliyati uning butun har bir faoliyati bilan chambarchas bog'liq ekanligi aks ettirildi. Shuningdek, ikki tildagi maqol-matallarning tahlili orqali ularning komponentlari orasida mifologik tus uchrashi aniqlandi [5]. Ingliz tilida bu guruhda "bee," "horse" leksik birliklar ko'proq qo'llaniladi. Bu holat inglizlar til ongida va mehnatkash hayvonlar timsollari orqali assotsiatsiyalanishi dalildir: *As busy as a bee; All lay loads on a willing horse; Eshektiñ eti haram, kúshi hadal; Qatarda nar bolsa, júk jerde qalmaydı.*

Ingliz tilida asalar/bee mehnatsevarlik, tashkilotchilik va mahsuldorlikni anglatadi. Bu tabiatni kuzatish bilan bog'liq, ya'ni asalarilar birgalikda, dam olmasdan ishlaydi, asal yig'adi - asal ularning mehnatining natijasi. Ammo, qoraqalpoq tilida o'xshash doimiy obraz yo'q, lekin o'xshash ma'nolar mehnat haqidagi umumiy tushunchalar (mehnat, mehnat) orqali beriladi.

"Horse" leksik birligi og'ir mehnat timsoli hisoblanadi: *Work like a horse*; Faqat ahmoqlar va otlar ishlaydi. Ingliz madaniyatida horse/at fermada yoki dalada ishlash bilan bog'liq og'ir jismoniy mehnatni anglatadi. Ammo, qoraqalpoq tilida ot ham zarur madaniy timsol bo'lib hisoblanadi, biroq u ko'proq mehnatdan ko'ra erkinlik, martaba va sayohat bilan bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, bu ishga oid maqol-matallar tarjimasining lingvomadaniy xususiyatlarini tahlil qilish mehnatning qoraqalpoq va ingliz tillarida ongda gavdalanishi sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Ular turli omillar bilan bog'liq, masalan, mehnat tushunchasi va uning mohiyati. Ya'ni, qoraqalpoq tilida mehnat tabiiy zaruriyat, farovonlik, himoya va hurmat manbai sifatida qaraladi. Ingliz tilida mehnat ko'pincha muvaffaqiyatga erishish uchun majburiyat, zaruriyat sifatida qabul qilinadi, lekin pragmatik va ba'zan istehzoli yondashuv bilan qaraladi.

Mehnat va shaxsiy fazilatlar o'rtasidagi bog'liqlikni ikki til va madaniyatida uchratishimiz mumkin. Qoraqalpoq madaniyatida mehnat aql-zakovat, ijtimoiy obro', tashqi ko'rinish va hatto ruhiy go'zallik bilan chambarchas bog'liq bo'lib hisoblanadi. Ingliz tilida ish professionallik, intizom, ish va dam olish o'rtasidagi muvozanat bilan bog'liq (All work and no play makes Jack a dull boy). Qoraqalpoq maqollarida mehnatning baraka bilan bog'lanishi, dangasalikning qoralanishi, halol mehnatning ulug'lanishi xalqning ko'p asrlik tajribasi, turmush tarzi va dunyoqarashi bilan uzviy bog'liqdir.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, "labour/ mehnat" konsepti qoraqalpoq paremiologik diskursining eng markaziy semantik tuzilmalaridan biridir. Mehnat konsepti: milliy qadriyat sifatida, etik norma sifatida, sotsial farovonlik manbai sifatida, madaniy kodning bir bo'lagi sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахметжанова З.К. Очерки по национальной концептологии.-Алматы., Елтаным. 2012. -196.
2. Айымбетов Қ. Қарақалпақ халық нақыл-мақалларының қысқаша түсіндірме сөзлігі хәм жүйели сөзлер. –Нөкис, «Қарақалпақстан», 2007.Б.29.
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. -Воронеж, 2000.
4. Токарев Г.В. Лингвокультурологическая интерпретация концепта когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – №2. – С. 51-60.
5. Ойноткинова Н. Алтайские пословицы и поговорки: поэтика и прагматика жанров: // Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук, –Новосибирск, 2012.
6. Пормоховский М. Язык турецких пословиц (грамматический и лексический аспекты): // Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, –Москва. 2009.

